

Julita Ćwikła

Conservation of Historical Paintings on a Canvas made of Perforated Paper and a Color Oil Print with a Dress Ornament from the Collection of the Museum in Racibórz

Rocznik Muzeum "Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie" 3, 165-178

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konserwacja zabytkowych obrazów na kanwie z perforowanego papieru oraz oleodruku z *sukienką* ze zbiorów Muzeum w Raciborzu

Julita Ćwikła

Muzeum w Raciborzu

Muzeum w Raciborzu, mimo braku pracowni konserwatorskiej, od 2000 roku prowadzi stałą, sukcesywną konserwację najcenniejszych i najbardziej zagrożonych zabytków muzealnych. Do udanych przedsięwzięć konserwatorskich zaliczyć można m.in. konserwację dwóch XVII-wiecznych polichromii w budynku ekspozycyjnym przy ulicy Gimnazjalnej 1, starodruków, map (np. *Atlasu Silesiae 1750–1752*), rzeźby gotyckiej (np. *Madonny z Dzieciątkiem* i skrzydeł tryptyku z 1410 roku), ponadto malarstwa gotyckiego i barokowego, tkaniny zabytkowej, przedmiotów rzemiosła artystycznego, sztuki ludowej, grafik przedstawiających miasta śląskie z XVIII i XIX wieku, malarstwa i rzeźby ludowej, zabytkowych zegarów, a także militariów. Wśród znaczących wymienić należy również prace związane z baldachimem procesyjnym – *umbrellą* z XVII–XVIII wieku. Polityka Muzeum w Raciborzu w dziedzinie konserwacji zbiorów niejednokrotnie spotkała się z uznaniem jury Konkursu Marszałka Województwa Śląskiego na Najważniejsze Wydarzenie Roku – Muzeum w Raciborzu wielokrotnie otrzymało nagrody i wyróżnienia w tym konkursie.

Wśród licznych zabytków, które w ostatnich latach poddane zostały zabiegom konserwatorskim, znajdują się dwa obrazy na kanwie z perforowanego papieru: *Słodkie Serce Jezusa* oraz *Matka Boska Królowa Korony Polskiej*, a także oleodruk *Matka Boska z Dzieciątkiem*.

Obrazy na kanwie z perforowanego kartonu były produkowane masowo na terenie Niemiec od drugiej połowy XIX do lat 20. XX wieku. W niemieckiej literaturze znane są pod nazwą *Spruchbilder* – obraz z sentencją.

Produkowano je nie tylko na rynek niemiecki, rozprowadzane były także na terenie wielu krajów europejskich. Teksty sentencji i wezwań występowały w wielu językach¹. Były to tzw. obrazy kolażowe składające się z wielu elementów wykonanych z różnych rodzajów materiałów. Podstawą był perforowany karton zwany kanwą, stanowiący tło kompozycji. Drukowano na niej wzór, na którym haftowano i montowano poszczególne elementy. Kupowano je w komplecie składającym się z: celuloidowych figurek, obrazków oleodrukowych, nici do haftowania i suszonych, sprasowanych roślin. Do zestawu dołączone było zwykle *passe-partout* i ramka².

Były to głównie obrazy o tematyce religijnej. Popularnością cieszyły się wizerunki Maryi i Jezusa zestawiane w pary³. Zawierały one sentencje:

*Słodkie Serce Jezusa/Maryi
bądź moim zbawieniem/ miłością/ wspomóż nas w potrzebie⁴.*

Przedstawiały również Chrystusa Ukrzyżowanego, Świętą Rodzinę, Trójcę Świętą, Niepokalane Serce Maryi, Matkę Boską Nieustającej Pomocy oraz świętych patronów, np. św. Antoniego z Padwy, św. Józefa – opiekuna rodzin, św. Jana czy św. Wojciecha. Większość sentencji miało formę inwokacji z prośbą o modlitwę:

*Święty Antoni Patronie rzeczy zgubionych
Módl się za nami⁵,*

*Beschütze o Maria dieses Haus und Alle
die da gehen ein und aus⁶,*

Wspomóż w potrzebie proszących Ciebie o pomoc błogosławiona Trójco⁷.

■ 1 I. Święch, *Wspomóż w potrzebie*, [w:] *Bezczasowy ogród jedności. Dziewiętnastowieczna sztuka dewocyjna ze zbiorów polskich. Katalog wystaw*, Szreniawa 2005, s. 83.

2 *Ibidem*, s. 83–84.

3 Obrazy z przedstawieniem Maryi i Jezusa pochodzące z Gamowa, pow. raciborski, zakupiono w komplecie do zbiorów Muzeum w Raciborzu w 1992 roku, nr inw. MR/E 1988–1989.

4 We wszystkich przykładach pisownia zgodna z oryginałem.

5 I. Święch, *Wspomóż w potrzebie...*, s. 90.

6 Sentencja z obrazu na perforowanym papierze z przedstawieniem Matki Bożej ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, nr inw. MR/E 1988.

7 I. Święch, *Wspomóż w potrzebie...*, s. 88.

Na Słowacji pisano np.: *Svaty Trojjediny Bože! Bediž nam opatrovníkíem a pevnou oporu*⁸, wśród innych sentencji spotyka się: *O Maryjo bądź nam w chwili zgonu Matkę, Jezus Marya i Józefie nie opuście mnie w godzinę śmierci mojej*⁹. Wiele tekstów zamieszczanych na obrazkach to akty strzeliste – krótkie modlitwy odmawiane wielokrotnie w ciągu dnia, za których wypowiedzianie można było uzyskać odpusty. Za wezwanie: *O Pani moja, o Matko moja, pomnij żem Twój, strzeż mnie i broń mnie, jako rzecz i własność Twoją* papież Pius IX nadał w 1851 roku 40 dni odpustu. W roku 1892 z kolei papież Leon XIII za modlitwę do Świętej Rodziny udzielił 300 dni odpustu¹⁰.

Obrazy na kanwie z perforowanego papieru stanowiły pamiątki, upominki z okazji ważnych uroczystości rodzinnych, m.in. jubileuszy. Sentencje miały wówczas charakter życzeń lub krótkich modlitw. W zbiorach Muzeum Etnograficznego we Wrocławiu znajduje się pamiątka chrztu z popiersiem św. Józefa i figurką małego dziecka oraz wyhaftowanym na kanwie napisem: *Andenken an die heilige Taufe (Pamiątka chrztu świętego)*. Znajdziemy tam również pamiątkę dwudziestej piątej rocznicy ślubu z napisem: *Du trautes Paar Silberkränzen Mög Dir das Glück im Golde glänzen (Zaślubiona paro w srebrnym wianku, życzę Tobie szczęścia w złotym blasku)*¹¹. Podobną pamiątkę srebrnego jubileuszu ślubu posiada Muzeum w Raciborzu z sentencją: *HEIL SEI DEM SILBER JUBEL PAAR Preis sei dem Herrn DER MITEUCH WAR (Święta jest para obchodząca srebrny jubileusz Chwalcie Pana, że był z Wami)*¹².

Obraz *Słodkie Serce Jezusa* (nr inw. MR-E 1313) został przekazany do zbiorów Muzeum w Raciborzu przez mieszkańca Rybnika w 1972 roku. Pochodzi z początku XX stulecia. Obraz składa się z wielu rodzajów materiałów. Nośnikiem całej kompozycji jest karton perforowany gęstym dziurkowaniem. Na jego powierzchni znajduje się brązowy nadruk będący wzorem do wykonywania dekoracji. Wszystkie elementy przytwierdzone są do podłoża słabo dostrzegalną nitką. Centralne miejsce na obrazie zajmuje postać Jezusa z cienkiego celuloиду, na tle wykonanym z suszonych roślin, kwiatów szarotki, mchu i liści paproci. Powyżej głowy Jezusa widnieje napis: *Słodkie Serce Jezusa* o złotych konturach, wypełniony czerwonym aksamitem. Poniżej postaci Chrystusa, w półkolu, znajdują się

■ 8 Ibidem, s. 88.

9 K. Różycka, *Obrazy ludowe na Śląsku*, Wrocław 2014, s. 199–201.

10 I. Święch, *Wspomóż w potrzebie...*, s. 92.

11 K. Różycka, *Obrazy ludowe...*, s. 202.

12 Sentencja z obrazu na perforowanym papierze, ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, nr inw. MR/E 3484.

dwie linie tekstu: *Bądź moją miłością*, pod spodem mniejszymi literami: *300 dni odpustu Pius IX. 10. Grudnia 1868*. Od momentu przyjęcia obiektu do zbiorów muzealnych nie posiadał on ramowania ani szyby, w związku z czym stan zachowania obrazu zdecydowanie się pogarszał, nastąpiły zmiany chemiczne i optyczne.

Fot. 1. Obraz Słodkie Serce Jezusa, MR-E 1313, stan przed konserwacją

Fot. M. Krakowski, 2011 rok

Duży wpływ jego na destrukcję miał fakt, iż został wykonany z bardzo nietrwałych materiałów. Całość obrazu była bardzo zakurzona i zabrudzona. Perforacja podłoża sprzyjała przenikaniu kurzu od lica na drugą stronę. W wyniku zmian wilgotności kartonowe podłoże uległo silnemu pofalowaniu i deformacji. Nastąpiła również jego chemiczna degradacja – przed konserwacją było nierównomiernie pożółkłe i zbrązowiełe, co świadczyło o dużym stopniu zakwaszenia papieru. Tworzywo celuloidowe, z którego

wykonano postać Jezusa było bardzo cienkie i kruche, miejscami lekko popękane. Aksamitne wypełnienie esowatego ornamentu po obu stronach postaci wypadło. Pozostały jedynie brudne, ciemnoczerwone przebarwienia podłoża. Suszone rośliny okalające Chrystusa znacznie pokruszyły się i powstał duży ubytek. Dolny podpis wyhaftowany wełnianymi niciami w kolorze ciemnoczerwonym był prawie nieczytelny – prawdopodobnie z powodu moli powstały duże ubytki nici, a pozostałości zostały osłabione i przerywane.

W 2011 roku rozesłano oferty konserwatorskie do pracowni konserwacji papieru. Po otrzymaniu programów prac konserwatorskich oraz ich kosztorysów zdecydowano o wyborze pracowni Katarzyny Wawrzyniak-Łukaszewicz z Gostynia. Zgodnie z programem prac konserwatorskich podjęto następujące działania:

- przeprowadzono dezynfekcję parami parachlorometakrezolu metodą przekładkową (nasączono bibuły filtracyjne 10% roztworem 4-chloro-3-metylofenolu w etanolu, wysuszono je i umieszczono na obiekcie, następnie zamknięto na dwa tygodnie w szczelnym foliowym opakowaniu);
- dokonano powierzchniowego oczyszczenia z kurzu i brudu miękkim pędzlem i gumką *Wishab* przez dotykanie lub delikatne pocieranie; stronę licową papieru oczyszczono miękką gumką, *passé-partout* – gumką elektryczną z miękkim wkładem; celuloidową figurkę oczyszczono wacikami zwilżonymi wodą;
- wzmocniono naderwane i oderwane nici poprzez przysycie ich do perforowanego podłoża;
- podklejono pęknięcia tektury klejem pszennym;
- dokonano rekonstrukcji dolnego podpisu oraz ozdóbek wypełnionych nicią aksamitną: esowaty ornament wypełniono dociętym w odpowiednim kształcie aksamitem i wklejono, ubytki wełnianych nici uzupełniono przez naszywanie fragmentów odpowiednio dobranych kolorystycznie do oryginału;
- wykonano głębokie *passé-partout*, aby zabezpieczyć elementy wypukłe przed uszkodzeniem, następnie obiekt umieszczono w pudle ochronnym wykonanym z bezkwasowej tektury w celu zabezpieczenia przed kurzem i uszkodzeniami mechanicznymi¹³.

■ 13 Biblioteka Muzeum w Raciborzu (dalej: BMR): K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Konserwacja dwu obrazów religijnych ze zbiorów Muzeum w Raciborzu *Słodkie Serce Jezusa* MR-E 1313, *Matka Boska Królowa Korony Polskiej* KMP-E 125, Gostyń 2011, s. 2–4.

Fot. 2. Obraz Słodkie Serce Jezusa, MR-E 1313, stan po konserwacji, w pudle ochronnym

Fot. M. Krakowski, 2011 rok

Z kolei obraz religijny na kanwie z perforowanego papieru *Matka Boska Królowa Korony Polskiej* (nr inw. KMP-E 125) Muzeum w Raciborzu otrzymało w darze w 2010 roku. Ze względu na bardzo zły stan zachowania obiektu Komisja Zakupów i Wyceny Muzealiów zakwalifikowała go do materiałów pomocniczych Działu Etnografii. Po przeprowadzonych zabiegach konserwatorskich w pracowni Katarzyny Wawrzyniak-Łukaszewicz w Gostyniu w 2011 roku obraz zakwalifikowano do kolekcji muzealnej. Centralne miejsce na obrazie zajmuje popiersie *Matki Boskiej Częstochowskiej z Dzieciątkiem Jezus* wykonane z masy celuloidowej. Od dołu postać okala wieniec z suszonych roślin, kwiatów szarotki, mchu i liści paproci oraz drobnych czerwonych kwiatuśków wykonanych z tkaniny. Nad figurką znajduje się siedem gwiazd z pozłotą. Górną część obrazu wypełnia duży napis: *Królowo Korony Polskiej*, w dolnej części obrazu dalsza część wezwania: *Módl się za nami*. Kontury liter wykonane są ze sznureczka w kolorze złotym, wypełnienia napisu górnego aksamitnymi nićmi w kolorze ciemnoczerwonym, dolnego zaś szarozielonkawym.

Całość obrazu była bardzo zakurzona i zabrudzona. Najprawdopodobniej był on długotrwanie przechowywany bez obramowania i szyby. Dodatkowo perforacja kartonu sprzyjała przenikaniu kurzu od lica na drugą stronę. Degradacji chemicznej uległo kartonowe podłoże, które zmieniło zabarwienie – pożółkło i zbrązowiło. Świadczyło to o dużym stopniu zakwaszenia papieru. Tworzywo, z którego wykonano postaci było mocno

przybrudzone, kruche i lekko popękane. Silnie odbarwiły się nici w dolnym napisie. Pierwotny kolor – niebieski – widoczny był na odwrociu obrazu. Pożłota gwiazd mocno skorodowała, powierzchnia *passé-partout* natomiast była silnie zabrudzona i pożółkła. Tektura oprawy, niskiej jakości, posiadała wysoki poziom zakwaszenia. Papier oklejkowy w lewym górnym rogu uległ uszkodzeniu. Były to powierzchniowe zniszczenia spowodowane przez owady, świadczyły o tym widoczne na dolnej krawędzi otworki i kanaliki). Postępowanie konserwatorskie było bardzo podobne jak przy obrazie *Słodkie Serce Jezusa* i wymagało:

- przeprowadzenia dezynfekcji parami parachlorometakrezolu metodą przekładkową; oczyszczenia odwrocia z kurzu i brudu miękkim pędzlem i gumką *Wishab* przez dotykane lub delikatne pocieranie; stronę licową papieru oczyszczono czubeczkami miękkiej gumki, *passé-partout* – gumką elektryczną z miękkim wkładem; celuloidową postać Maryi z Dzieciątkiem oczyszczono wacikami zwilżonymi wodą;
- wykonania głębokich *passé-partout*, aby zabezpieczyć elementy wypukłe przed uszkodzeniem;
- umieszczenia w pudle ochronnym wykonanym z bezkwasowej tektury w celu zabezpieczenia obrazu przed kurzem i uszkodzeniami mechanicznymi¹⁴.

Fot. 3. Oczyszczanie celuloidowej figurki na obrazie Matka Boska Królowa Korony Polskiej, KMP-E 125

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2011 rok

■ 14 Ibidem, s. 14–15.

Kolejnym obiektem, który wymagał ingerencji konserwatorskiej, był oleodruk *Matka Boska z Dzieciątkiem* (nr inw. MR-E 1397). Obraz został zakupiony do zbiorów Muzeum w Raciborzu w 1975 roku. Był on jednym z pierwszych oleodruków – reprodukcji wykonanych przy użyciu techniki oleografii lub chromolitografii, które przez powleczenie werniksem przypominały obrazy olejne¹⁵ – włączonych do kolekcji muzealnej. Do lat dziewięćdziesiątych XX wieku oleodruki, jako wytwory masowej produkcji, utożsamiane często z kiczem, były odrzucane i lekceważone przez muzealników, etnologów, historyków sztuki¹⁶. Katarzyna Różycka zauważa, że kolekcjonerzy zainteresowali się nimi dopiero pod koniec XX wieku, a Muzeum Etnograficzne we Wrocławiu w 2014 roku miało ich zaledwie czterdzieści sztuk. Dodaje jednak, że zbiór ten sukcesywnie się powiększa¹⁷. W wielu muzeach eksponuje się oleodruki na wystawach, m.in. *Obrazek dla każdego* w Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu w 2009 roku¹⁸, *Bezczasowy ogród jedności. Dziewiętnastowieczna sztuka dewocyjna ze zbiorów polskich* w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, *Ikony drukowane – oleodruki świętych z kręgu kultury prawosławnej* w Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu. O ratunek dla niedocenianych oleodruków postuluje Halina Gerlich zauważając, że są one częścią naszego dziedzictwa kulturowego i tradycji religijnej¹⁹. We wstępie do katalogu wystawy *Obrazek dla każdego* Jarosław Gałęza zachęca: „Doceniemy także wartość »obrazków dla każdego« przenoszących nas w dawny świat”²⁰. Wiek XXI to okres, w którym oleodruki są rugowane z mieszkań i domów. Współcześnie widzimy je jedynie na ścianach w mieszkaniach starszych osób. Moda na nie przeminęła. Młodsze pokolenie nie chce ich nabywać i eksponować w swoim otoczeniu. Warto więc chronić je od zapomnienia i zniszczenia, ponieważ są one odzwierciedleniem realiów życia religijnego na Śląsku XX wieku. Wisiały prawie w każdym robotniczym i wiejskim domu, nie tylko zdobiąc

■ 15 *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1976, s. 333.

16 Wyjątek stanowiły muzea na wolnym powietrzu, które tworząc wystawy, umieszczały oleodruki we wnętrzach obiektów prezentowanych na ekspozycjach terenowych.

17 K. Różycka, *Obrazy ludowe...*, s. 42.

18 E. Oficjalska, *Obrazek dla każdego. Fabryczne obrazy w domach śląskich w latach 1880–1940*, Opole 2009.

19 H. Gerlich, *Oleodruk – rzecz święta*, Katowice 2007, s. 7.

20 J. Gałęza, [w:] E. Oficjalska, *Obrazek dla każdego...*, s. 3.

wnętrze, ale przede wszystkim ułatwiając mieszkańcom nawiązywanie więzi z Bogiem²¹.

Muzeum w Raciborzu stara się nie tylko pozyskiwać do swojej kolekcji nowe obiekty, ale chroni je również przed zniszczeniem. Oleodruk *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* wyprodukowany został na przełomie XIX i XX stulecia. Był to czas, kiedy tanie i ogólnodostępne oleodruki zaczęły wypierać obrazy malowane na szkle czy płótnie. Dzięki grafice drukarskiej w miastach i wioskach pojawiły się reprodukcje obrazów wielkich mistrzów – Leonarda da Vinci, Tycjana, Rafała – wydawane w nakładach do pięciu tysięcy sztuk. Dodatkowo zdobienia obrazów dekorami czy szatami zaspokajały gusta odbiorców. Nabywali je zarówno mieszkańcy wsi, jak i miast²². Wprowadzenie tańszych form katolickiej ikonografii, jakimi były litografie i oleodruki stały się przyczyną upadku ludowego malarstwa na szkle i płótnie²³.

W obiekcie ze zbiorów Muzeum w Raciborzu oleodruk przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem Jezus naklejony jest na tekturze, która obciągnięta została aksamitem w beżowym kolorze. Postaci przyozdobiono szatami wykonanymi z jedwabnej satyny, zaś na nich zamocowano złożone elementy dekoracyjne – lamówki i gwiazdeczki. Tego rodzaju ozdoby były produkowane fabrycznie na potrzeby wydawnictw. Na terenie Niemiec pod koniec XIX wieku funkcjonowało ponad dwadzieścia zakładów specjalizujących się w wyrobie koron, berel, gwiazdek, koronek itp. z tłoczonej złotej i srebrnej tektury²⁴.

Szaty zasłaniają większą część oleodruku, widoczne pozostają twarze oraz dłonie Maryi i Dzieciątko. Obraz nie był oszklony i nie posiadał ramowania, co skutkowało większym zakurzeniem całości obiektu. W związku z tym, że składa się z wielu rodzajów materiałów – papier, tkanina (jedwabna satyna, aksamit), sztuczne kwiatki, tekturowe, złożone dekory, konserwacja ta przebiegała w dwóch pracowniach konserwatorskich. Oleodruk i dekory tekturowe konserwowała Katarzyna Wawrzyniak-Łukaszewicz z Gostynia, tkaniny zostały przekazane do pracowni konserwacji tkanin Lucyny Grupy w Poznaniu.

Podstawowym założeniem konserwacji był demontaż elementów ornamentacyjnych, kwiatków, *sukiemek* oraz obramowujących szaty koronek

■ 21 E. Oficjalska, *Obrazek dla każdego...*, s. 8.

22 W. Górny, *Fabryczne obrazy*, [w:] *Bezczasowy ogród jedności*, s. 59–60.

23 B. Jasiński, *Śląskie malarstwo na szkle*, Opole 2014, s. 3–4.

24 E. Oficjalska, *Obrazek dla każdego...*, s. 40.

i złotej taśmy bez ściągania oleodruku z tekturowego podłoża²⁵. Zgodnie z programem prac konserwatorskich przeprowadzono:

- dezynfekcję parami parachlorometakrezolu;
- demontaż elementów zdobniczych (koron, gwiazdek, tekturowych dekorów z narożników obrazu), koronek i złotej taśmy pasmanteryjnej;
- konserwację rozmontowanych elementów ornamentalnych – oczyszczenie, usunięcie efektów korozji, rekonstrukcję warstw pozłotniczych metodą punktowania, zabezpieczenie przed dalszą korozją;
- powierzchniowe oczyszczenie lica i odwrocia oleodruku;
- rekonstrukcję ubytków lewej dłoni Maryi;
- po konserwacji – montaż wszystkich obiektów na oleodruku;
- wykonanie pudła z tektury bezkwasowej do przechowywania obrazu²⁶.

Fot. 4. Demontaż sukienek z oleodruku Matka Boska z Dzieciątkiem, MR-E 1397

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2012 rok

Konserwację tkanin przeprowadzono etapowo. Po rozmontowaniu poszczególnych części stroju każdą część delikatnie odkurzono specjalnym

■ 25 BMR: Wawrzyniak-Łukaszewicz K., Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Konservacja obrazu *Matka Boska z Dzieciątkiem* MR-E 1397, oleodruk, tektura, ornamentalne zdobienia w różnych technikach, aksamit, jedwabna satyna, Gostyń, s. 1.

26 Ibidem, s. 1–2.

urządzeniem z małą siłą ssania. Podobnie odczyszczono aksamitne tło. Następnie delikatnie usunięto brud nawilżonymi tamponikami w słabym roztworze orzechów pralniczych. Złote cekiny oczyszczono pędzelkiem, następnie małymi tamponikami zwilżonymi we wspomnianym wyżej środku. Wykonano retusz plamy na tkaninie aksamitnej za pomocą drobnych włókien wełny i nici. Pędzelkiem delikatnie wtarto rozdrobione włókna między włókna aksamitu. Oczyszczono niebieską szatę Maryi na sucho gumką w paście *Absorene*, usunięto ślady rdzy, zacerowano dziurki, ubytki uzupełniono łątkami. Wycięto formy z tektury bezkwasowej. W szarym mydle wyprano koronki płócienne, następnie wykrochmalono je w mączce ziemniaczanej *definol* i wyprasowano *kauterem*. Złote koronki oczyszczono wilgotnymi tamponikami z waty zamoczonymi w alkoholu etylowym. Tkaninę, po konserwacji, nałożono na formę, połączono materiał z tekturą i przyszyto koronki²⁷.

Najwięcej problemów konserwatorskich sprawiła satynowa tkanina w kolorze białym. Bardzo osłabione i popękane nici jedwabne nie pozwoliły na rozłożenie tkaniny gładko na krepelinie i zdublowanie. Pofalowaną tkaninę zdublowano fragmentami na błonie i krepelinie, część – tylko na tej drugiej, przyczepiając jedwabną przędzą. Plamy powstałe po gwoździach delikatnie usunięto skalpelem. Następnie starannie udrapowano tkaninę, przywracając pierwotne fały i zakładki, po czym na wycięty z bezkwasowej tektury szablon nałożono tkaninę i scalono jedwabną nitką. Na końcu przyszyto złote i białe koronki²⁸. Ze względu na duże zniszczenie tkaniny, z której wykonany był prawy rękaw szaty Maryi zdublowano go w całości na krepelinie.

Z powodu dużej liczby rozdartych i luźnych nitek przyczepiono go bardzo gęsto za pomocą cienkiej igły i nitki jedwabnej do tkaniny dublującej. W lewym rękawku stwierdzono duże ślady rdzy, które wycięto. Tkanina miała wiele dziurek i rozdarć, dlatego zdecydowano się na jej dublaż na błonę wykonaną z kleju Plextol B 500, którą nałożono na rękawek. Następnie za pomocą *kautera* przez papier silikonowy przyklejono błonę do osłabionego materiału, do błony zaś krepelinę. Ubytki w tkaninie uzupełniono kawałkami oryginalnego tworzywa pobranego z tyłu rękawka²⁹. Poszczególne elementy szat *Dzieciątka Jezus* rozmontowano, delikatnie oczyszczono, usunięto ślady rdzy, zacerowano dziurki, uzupełniono ubytki

■ 27 BMR: L. Grupa, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Konserwacja tkanin z obrazu *Matka Boska z Dzieciątkiem* MR-E 1397, Poznań 2012, s. 1.

28 Ibidem, s. 2–3.

29 Ibidem, s. 2.

łatkami, wycięto formę z tektury bezkwasowej, na którą nałożono tkaninę, a następnie wyprane i wykrochmalone koronki³⁰.

Bukiecik, który w ręce trzyma *Dzieciątko*, został rozebrany na poszczególne elementy. Kwiatki konwalii zostały na kilka tygodni zasypane mączką ziemniaczaną (*definolem*) w celu wyciągnięcia brudu. Po tym zabiegu wypędzowano ją z kwiatków, skalpelem usunięto odchody po muchach. Pozostałe części bukiecika delikatnie oczyszczono pędzelkiem. Ubytki i połamane liście uzupełniono bibułą japońską, przyklejając ją klejem skrobiowym. Część zardzewiałych drucików z łożyczek wymieniono na miedziane, które wcześniej pokryto 4% Palaroidem B44 w toluenie. Zniszczone, zielone bibułki wymieniono na nowe. Po tych zabiegach bukiecik połączono w całość³¹.

Fot. 5. Zniszczenia tkaniny jedwabnej na oleodruku Matka Boska z Dzieciątkiem, MR-E 1397

Fot. K. Wawrzyniak-Łukaszewicz, 2012 rok

Po konserwacji poszczególnych elementów tkaniny oraz oleodruku i części dekoracyjnych zmontowano je w całość w pracowni Katarzyny Wawrzyniak-Łukaszewicz, a następnie umieszczono w bezkwasowym pudle zabezpieczającym przed kurzem i uszkodzeniami mechanicznymi.

Rozważano wykonanie szerokiego obramowania nawiązującego do analogicznych, stosowanych na przełomie XIX/XX wieku przy oleodrukach w *sukienkach*, ale ze względów konserwatorskich (jak najmniejsza ingerencja w zabytkową substancję) oraz wysoki koszt ramy zdecydowano o wykonaniu pudła zabezpieczającego.

Fot. 6. Oleodruk Matka Boska z Dzieciątkiem, MR-E 1397, stan po konserwacji

Fot. M. Krakowski, 2012 rok

Obrazki na perforowanym kartonie i oleodruki, które masowo nabywano w XIX i XX wieku, od niedawna włącza się do kolekcji muzealnych. Wcześniej traktowane były jako przedmioty o niskiej wartości, czasami nawet, jak już wspomniano – przejaw kiczu. Właściciele obrazów natomiast mieli zupełnie inne zdanie na temat ich wartości. Osoby te najczęściej były przeświadczone o wyjątkowości „dzieła”, nie zdając sobie sprawy z masowej produkcji i występowania oleodruków. Właściciele byli najczęściej emocjonalnie związani z obrazami przez wiele lat otaczanymi przez nich kultem. Dlatego należy nie tylko kolekcjonować te wizerunki uświęcające przestrzeń, powszedniość i pracę, „amulety” chroniące dom i jego mieszkańców przed nieszczęściem³², ale także dbać o ich stan zachowania oraz konserwować w przypadku zniszczenia lub uszkodzenia.

■ 32 J. Rochowiak, *Wizerunki świętej przestrzeni*, „Biuletyn Informacji Kulturalnej” 2014, nr 7–8, s. 14–16, [a:] www.woak.torun.pl, dostęp: 26.02.2015.

Muzeum w Raciborzu z pewnością nadal będzie kontynuować politykę kolekcjonerską oraz konserwatorską w stosunku do tego rodzaju obiektów muzealnych.

Summary

Conservation of Historical Paintings on a Canvas made of Perforated Paper and a Color Oil Print with a Dress Ornament³³ from the Collection of the Museum in Racibórz

In 2011–2012, the Museum in Racibórz carried out maintenance works of two religious paintings *Słodkie Serce Jezusa* (Eng: *Sweet Heart of Jesus*) MR-E in 1313 and *Matka Boska Królowa Korony Polskiej* (Eng: *Our Lady Queen of the Polish Crown*) KMP-E 125 and the color oil print *Matka Boska z Dzieciątkiem* (Eng: *Madonna and Child*) with the MR-E 1397 from the late nineteenth or the early twentieth century. These are interesting examples of preservation of objects consisted of many types of materials, but still dominated by paper – more precisely perforated cardboard, paper for printing. Additionally, the art technique of discussed exhibits include the use of dried plants, wool and velvet threads, metal springs, fabric, gold-plated ornaments made of pressed cardboard. The conservation works were carried out by Katarzyna Wawrzyniak-Łukaszewicz. The restoration process included disinfection of the objects, surface cleaning of dirt and dust, gluing cracks and reconstruction of the missing pieces. For each object *passé-partout* and special boxes of acid-free material were made to protect all the protruding elements of the paintings.

■ 33 A dress ornament is a protruding element of a painting or oil print made of fabric or other material like for instance metal (gold or silver), most often attached to the outfit element of the portrayed person (here: a saint), giving the artwork the illusion of a three-dimensional character. Such a technique is common for Polish religious artworks originating from the discussed period.